

Almásy Sándor

Új típusú mezőgazdasági vállalakozások Kárpátalja síkföldi régiójában

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1991. évi „A földreformról” szóló törvényével a mezőgazdasági területtulajdon és -használat reformját irányozta elő, ami lehetővé tette a lakosság háztáji és kiegészítő gazdaságain kívül egyéni paraszti/farmer gazdaságok létesítését, míg az 1992-ben elfogadott „A föld tulajdonformáiról” alkotott törvény alapján a termőföld magántulajdonba kerülhetett (kvázi magántulajdon, mivel a „tulajdonos” a földet nem adhatta el, és a „tulajdonjog” nem volt örökölhető). Az 1994–1995-ös években két államelnöki – törvényerejű – rendelet jelent meg: „A mezőgazdasági termelési szféra reformjáról”, valamint „A mezőgazdasági vállalatok és szervezetek közös tulajdonába átadott föld vagyonnevesítésének rendjéről”. A rendeletek alapján a volt kolhozok – szövetkezeti szektor gazdaságai – vagyonnevesítése megtörtént, és mint kollektív mezőgazdasági vállalatok folytatták nagyüzemi tevékenységüket. Ugyanakkor, míg a szövetkezeti szektorban a korábbi „össznépi” földtulajdon nevesítésre került – nem határozva meg konkrétan a terület helyét -, addig az állami szektor gazdaságai esetében a mezőgazdasági termőföld állami tulajdonban maradt.

Az 1999. december 3-án törvényerőre emelkedett államelnöki rendelet „A gazdaság agrárszektora reformjának felgyorsítására irányuló halaszthatatlan intézkedésekről” Ukrajnában felszámolta a mezőgazdaság szovjetmintájú szövetkezeti szektorát. Megtörtént a valós vagyonnevesítés a megszűnt kollektív mezőgazdasági vállalatokban – előrebocsátva az eredményt –, ennek minden következményével együtt. Már a 2000. évben a több mint 10 ezer kollektív mezőgazdasági vállalat utódaiként 46%-ban gazdasági társaságok, 25%-ban új típusú szövetkezetek, 21%-ban egyéni tulajdonban lévő vállalkozások alakultak, míg megközelítőleg 800 volt kollektív mezőgazdasági vállalat földjei paraszti/farmer gazdaságok tulajdonába kerültek. Az említ-

tett „eredményt” illetően mind a szakfolyóiratokban, mind a napisajtóban megjelent cikkek az új típusú gazdálkodó szervezetek és az egyéni paraszti/farmer gazdaságok problémáit emelik ki (a gazdálkodó szervezetek esetében a volt nagyüzem eszközállománya megbontás miatti alacsony hatékonyságát, míg az egyéni gazdaságok esetében elsősorban a starttőke hiányát).

Az első világháborút követő békeszerződések alapján Csehszlovákiához csatolt, majd a második világháború után a Szovjetunió – felbomlását követően Ukrajna – részévé vált Kárpátalja három, egymástól lényegesen eltérő természeti adottsággal rendelkező régiója meghatározza a mezőgazdasági termelés hatékony szervezeti formáinak lehetőségét. A Kárpátok magashegyi régiójában gyakorlatilag csak az egyéni – „őstermelő” – gazdálkodás feltételei adtak. Részben ez vonatkozik az előhegyi régió járásaira is. A területi elhatárolás a statisztikai adatok alapján problematikus, mivel míg a magashegyi régió járásait – Rahó, Ökörmező, Voloc, Berezna – még egyértelműen el lehet különíteni, addig az előhegyi járások esetében ez már megoldhatatlan feladat (például a Técső járás a Tisza felső folyásától – előhegyi régió – a Kárpátok hegygerincéig terjed).

Kárpátalja négy síkfüldi – jelentős részben magyarok lakta – járása (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős) területének döntő része a magyar nagyalföldi, az országhatáron átnyúló terület, ahol a mezőgazdasági termelés természeti feltételei gyakorlatilag azonosak a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye körülményeivel.

A már említett 1999. december 3-i államelnöki rendeletet megelőzően Kárpátalja négy síkfüldi járásában 61 állami gazdaságban (szovhoz), 13 kutatóintézeti és oktatási intézményi tangazdaságban, valamint 59 kollektív mezőgazdasági vállalatban folyt nagyüzemi termelés. Ugyanakkor 1130 paraszti/farmer gazdaság 5054 ha mezőgazdasági területtel rendelkezett. Figyelembe véve az egy egyéni gazdaság átlagosan 4,5 ha területét, ezt a termelészervezeti formát jogosan a háztáji és kisegítő kategóriába lehet sorolni (mindössze 18 paraszti/farmer gazdaságnak volt több mint 20 ha mezőgazdasági területe).

A szövetkezeti szektor (kollektív mezőgazdasági vállalatok) felszámolás után a síkfüldi régió járásaiban összesen 61,4 ezer fő kapott vagyonjegyet (ungvári járás 6,1 ezer, munkácsi járás 14,7 ezer, bereg-

szászi járás 21,3 ezer, nagyszőlősi járás 19,3 ezer), amit már – eszköz- és állatállomány-tulajdonjogon kívül – konkrét mezőgazdasági terület birtokbavételére is lehetett fordítani. A vagyonejgy-tulajdonosok közül elsősorban a nagyszőlősi járásban 6,1 ezer fő vette ki vagyonejgyét természetben, és a megkapott eszközöket, földterületet egyéni gazdaságuk fejlesztésére fordították. Ugyanakkor a megszerzett vagyont a beregszászi járásban 5,8 ezer fő, míg a munkácsi járásban 8,0 ezer fő bérbe adta az újonnan megalakult gazdálkodó szervezeteknek.

Az állami szektor gazdaságai esetében összetettebb volt a helyzet. A szovhozok szőlőültetvényei és árugyümölcsösei egy részét átadták a helyi települések tanácsi tulajdonába, és tanácsi határozattal az egyéni szektor gazdaságaiba kerültek. A szovhoz nagyüzemi művelésében maradt területek esetében – a mezőgazdasági terület állami tulajdonban való megtartása mellett – döntő többségben az ott dolgozók részes termelést vállaltak (munkabér helyett a termés 40-50%-át kapták meg). Gyakorlatilag ugyanez vonatkozik a kutatóintézetek és oktatási intézmények tangazdaságainak ültetvényeire is, míg a szántóterületen továbbra is nagyüzemi termelés folyik. A probléma az, hogy mind a szovhozok, mind a tangazdaságok jelentős része eredetileg a szövetkezeti szektor (kolhozok) gazdaságainak az 1950-es évek alatti átszervezése útján jött létre, így ellentétben például a szomszéd településen felosztott kollektív mezőgazdasági vállalat tagjaival, a szovhozok és tangazdaságok dolgozói nem kaphatnak vagyonejgyet.

A volt szövetkezeti szektor – kollektív mezőgazdasági vállalatok – megszűnése után Kárpátalja négy síkföldi járásában 78 korlátolt felelősségű társaság, 9 magántulajdonban lévő üzem, 6 új típusú termelőfeldolgozó szövetkezet jött létre, míg az állami szektor gazdaságai közül 17 gazdaság „nyitott”, 3 gazdaság „zárt” részvénytársasággá alakult át (a részvények bizonyos hányada az ott dolgozók tulajdonába került).

Az új típusú – a piacgazdaság követelményeinek megfelelő – gazdálkodó szervezeteket illetően ki kell emelni, hogy Kárpátalja síkföldi régiójában ezeknek a gazdaságoknak a menedzsmentje – az esetek többségében a volt kollektív mezőgazdasági vállalat vezetőségének a tagjai – diplomás (esetenként többdiplomás) szakember. Nem elhanyagolható tényező az sem – ennek a határon átnyúló gazdasági kap-

csolatok fejlesztésében van jelentősége –, hogy ezeknek a szakembereknek többsége magyar nemzetiségű vagy bírja a magyar nyelvet, és tisztában van a magyarországi agrárszféra jelenlegi helyzetével.

A megalakult és jogilag gazdálkodó szervezetként bejegyzett részvénytársaságok, korlátolt felelősségű társaságok, új típusú termelőfeldolgozó szövetkezetek, magántulajdonban lévő mezőgazdasági üzemek 2000–2002. évi eredményei rendkívül eltérőek. Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy ezeknek a gazdálkodó szervezeteknek a tulajdonukban lévő és bérelt mezőgazdasági területük állandóan változik, egyes területeket elidegenítenek, míg jelentős az egyéni gazdaságok tulajdonosaitól bérbe vett föld nagysága. Ugyanakkor az elmúlt két év magán viseli a kezdeti időszak nehézségeit.

Nem részletezve a kérdést, az egyes gazdálkodó szervezeteket illetően mint pozitív eredményt ki kell emelni a következőket. Az ungvári járás Tarnóc község központú „Konik” magántulajdonban lévő gazdaság (érdekes, hogy a tulajdonos ezt megelőzően járási főügyész volt) vetőanyag-termelésre szakosodott, és rendkívül nagy hatékonysággal működik. Ugyanez vonatkozik a beregszászi járás Nagyberég község „Atak” korlátolt felelősségű társaság elsősorban szántóföldi termékek termelésére is. Külön figyelmet érdemel a volt kolhozok, majd mezőgazdasági vállalatok konzervüzemeinek a helyzete. A beregszászi járás Borzsova község konzervüzeme német tőkebefektetéssel vegyes vállalattá alakult át, és termékeit a külpiac exportálja. Hasonló a helyzet a nagyszőlősi járás Péterfalva község konzervgyára esetében is, ahol viszont magyar üzleti körök szereztek résztulajdont, és a helyben termelt nyersanyagot – zöldség, gyümölcs – feldolgozva az Orosz Federáció piacára exportálják.

A tanulmány szerzőjének véleménye szerint viszont jelentős nagyságrendű lehetőségek maradnak kihasználatlanul az állattenyésztési termékek termelése terén, meghatározóan a keveréktakarmányt fogyasztó (sertés-, baromfi) ágazatokban. Kárpátalja mezőgazdaságának a „szűk keresztmetszete” a gabonagazdaság, mivel egy lakosra számítva a szántóterületi mindössze 0,15 ha, és síkföldi régióban sem haladja meg a 0,25 ha-t. Az egy lakosra jutó gabonatermelés 300 kg alatt van, és míg a múltban a központi alapokból történt évi 500-600 ezer tonna kiutalás biztosította az állattenyésztési ágazatok keveréktakar-

mány-szükségletét, addig ez a forrás jelenleg már megszűnt. Az eredmény előre jelezhető volt. Mind az állami tulajdonban maradt, mind a gazdálkodó szervezetek tulajdonába került baromfi és sertés-komplexumok abszolút többsége üresen áll (nincs biztosítva a baromfi- és sertésállomány takarmányellátása). Feltételezhető, hogy például, amennyiben a magyar üzleti körök tulajdont vagy rész tulajdont szereznek a Kárpátalja síkföldi régiójában fekvő nagy kapacitású – jelenleg ugyancsak kihasználatlanul álló – takarmányüzemekben, úgy a Magyarországról importált gabona-nyersanyagból előállított magas értékű keveréktakarmányra biztos piacot találnak a megalakult gazdálkodó szervezetek részéről. (A kérdést tovább bővítve lehetségesnek látszik a keveréktakarmány bázisán előállított termékek – egy ugyancsak vegyesvállalat alapítása esetében – exportja vagy reexportja, kihasználva az Ukrajna törvényhozása által nyújtott kedvezményeket).

Jelen tanulmányban nem térünk ki az állami szektor gazdaságai és a volt kolhozok, majd kollektív mezőgazdasági vállalatok melléküzemági kapacitásának kihasználási lehetőségére. Itt elég megjegyezni, hogy a beregszászi járás Nagyberég községben létesített német-ukrán vegyesvállalat ADIDAS-licenc alapján – 320 dolgozót foglalkoztatva – gyártott kapuskesztyűit a világ minden tájára exportálja.

Befejezésül fel kell hívni a figyelmet az alábbi körülményekre. Ismert tény, hogy Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása után megszűnt a külföldi befektetőknek nyújtott adó- és vámilleték-kedvezmény rendszere (ami maga után von(hat)ja egyes transznacionális és multinacionális cégek „távozását”). Ukrajna és Kárpátalja esetében más a helyzet. Az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által 1998 decemberében elfogadott „A beruházási tevékenység különleges rendszeréről Kárpátalján” törvény öt évig terjedő vámilleték- és többletértékadó-mentességet biztosít a területre behozott gépek és berendezések vonatkozásában, és a 250 ezer USD-t meghaladó beruházások esetében két évig terjedő nyereségadó-mentességet. (Ezt követően öt évig a nyereségadó kulcsa 50%.) Ugyanakkor, amennyiben a területen termelt termék exportra kerül, úgy ez kivitelivámilleték-mentes marad. Az említett „A beruházási tevékenység különleges rendszeréről Kárpátalján” törvény meghatározza a kedvezményezett ágazatok körét. Lényeges, hogy a kedvezményezett ágazatok között szerepel mind a

mezőgazdasági tevékenység, mind a mezőgazdasági termékek feldolgozása.

A fentiek függvényében feltételezhető, hogy a magyar üzleti körök – a tanulmány szerzőjének véleménye szerint ide tartoz(hat)nak a kis- és középvállalkozások is – kiemelt figyelmet fognak fordítani – kellő informáltság esetében – a Kárpátalja síkföldi régiójában létrejött agrár-vállalkozásokkal történő gazdasági kapcsolatok fejlesztésére.

IRODALOM

- Ahrarna reforma v oblasztyi. Uzshorod, Oblaszna Derzsadminisztracije 2000. rik. C. 26
- Lengyel M. A.: Ahrarni vidnoszini na Zakarpatti: uroki minuloho i szucsasz-niszty. Uzshorod, Patent. 1999. C. 272.
- Dr. Galó Miklós, Dr. Almásy Sándor, Dr. Balján Annusa: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja határmenti térségének közös vidékfejlesztési programjához (előtanulmány).
- Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Közleményei, Nyíregyháza, Stúdió Kiadó. 2000. 49–62.
- Almásy Sándor, Galó Miklós, Balján Annusa: Az agrárreform újabb fejezete Kárpátalján. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2001. N^o3 292–296.